

УДК 378. 147. 034: 351. 713

Н.С. ТИМЧЕНКО-МІХАЙЛІДІ,
*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри удосконалення мовної підготовки
Академії митної служби України*

В.Б. ПУГАЧ,
*старший викладач кафедри удосконалення мовної підготовки
Академії митної служби України*

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МИТНИКІВ ДО ВЗАЄМОДІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовано доцільність впровадження інтерактивних технологій навчання у процес підготовки майбутніх митників до професійної взаємодії. Розкрито сутність понять «інтерактивне навчання», «інтерактивна технологія». Показано особливості інтерактивних технологій навчання та вигоди до їх використання у навчальному процесі ВНЗ. Акцентовано увагу на діалогічно-дискусійних (діалог, диспут, дискусія, «мозкова атака», лекція-діалог (проблемна лекція, лекція-аналіз конкретної ситуації, лекція-консультація), співлекція, розмовна «буз» група, спір, есе) та ігрових (рольових) технологіях.

Ключові слова: інтерактивні технології, майбутні митники.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства все гостріше постає проблема забезпечення надійності функціонування всіх ланок державної влади, зокрема митних органів, на які покладено відповідальне завдання захисту економічних інтересів держави.

Формування майбутнього професіонала митної служби починається у вищому навчальному закладі, головна мета якого у світлі Закону «Про освіту», державної національної програми «Освіта» (Україна XXI ст.), Закону «Про вищу освіту», завдань національної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для митної служби України, Указу Президента України від 14 квітня 2000 р. № 599/2000 «Про стратегію реформування системи державної служби України», полягає у формуванні освіченої, творчої особистості, становленні її фізичного, морального здоров'я, забезпеченні пріоритетності розвитку людини. Підготовка фахівця, здатного до ефективної професійної взаємодії є одним з актуальних завдань фахової освіти майбутніх митників. Суспільству потрібні ініціативні спеціалісти, здатні постійно вдосконалювати свою особистість і діяльність: мати високий ступінь соціально-професійної мобільності й готовності швидко оновлювати знання, розширювати арсенал навичок і вмінь; опановувати нові сфери діяльності, взаємодіяти з іншими людьми; планувати та організовувати спільну роботу з урахуванням «людського фактора», національних та релігійних особливостей; визначати себе як індивідуум та суб'єкт діяльності; працювати в колективі, будувати корпоративні правила поведінки в організації, розумно оцінювати людей та мотиви, що спонукають їх до дій, бути лідером, брати на себе відповідальність та приймати нестандартні рішення; досягати максимальної ефективності ділових контактів, знати особливості тих чи інших ролей, враховувати, що кожна з них тісно пов'язана з іншими. Зазначене потребує послугування у навчальному процесі інтерак-

тивними технологіями, які сприяють набуттю майбутніми митниками досвіду професійно спрямованої взаємодії.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання ефективності навчання шляхом взаємодії, діалогу упродовж віків вважалися фундаментальними, такими, що хвилювали людство. Перші дотики до цієї проблематики знаходимо у творах видатних філософів і мислителів Стародавньої Греції й Стародавнього Риму та багатьох інших.

Проблема інтерактивного навчання і сьогодні цікавить науковців як у теоретичному, так і в методологічному аспектах. Так, Н. Баліцька, О. Біда, Г. Волошина, Н. Побірченко, М. Кларін, А. Мартинець, М. Перець, О. Пометун та ін. акцентують увагу на сутності, специфіці, можливостях та організаційних засадах інтерактивного навчання. Дослідники акцентують увагу на психології педагогічної взаємодії у навчальному процесі вищої школи (О. Киричук, Г. Костюк, В. Сластьонін та ін.); діалогічній взаємодії викладача й студента як умови особистісно-професійного зростання майбутнього фахівця (Л. Долинська, В. Семиченко); психологічних аспектах міжособистісної взаємодії викладачів і студентів (І. Булах, Л. Долинська); особливостях послугування інтерактивними технологіями у навчальному процесі ВНЗ (О. Арестова, В. Биков, Н. Буханцева, Н. Волкова, Л. Ковальчук, С. Нілова, І. Розіна, Л. Положенцева та ін.).

Метою цієї статті є обґрунтування доцільності впровадження інтерактивних технологій навчання у процес підготовки майбутніх митників до професійної взаємодії.

Виходячи з мети, було поставлено такі **завдання**: обґрунтувати сутність поняття «інтерактивне навчання», «інтерактивна технологія»; розкрити особливості інтерактивних технологій навчання.

Виклад основного матеріалу. Термін «інтерактив» походить від англійського слова «interakt», де «inter» – взаємний і «act» – діяти. Введено у науковий обіг Г. Фріцем. Отже, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу. Інтерактивність передбачає діалогічність, висвітлення та аналіз кожної проблеми під різним кутом зору, відмову від стереотипу та шаблону (множинність логіки); наявність «незавершеності» як природної властивості пізнання; зміну традиційної активності викладача активністю студентів, спрямування студентів на самостійний пошук інформації (відкритість для перетворень, доповнень), обмін знаннями, діями, формування навичок роботи з науково-педагогічною літературою; взаємодії мікрогрупи, студентської аудиторії, віртуального партнера. Вона виявляється у максимальному використанні й розвитку особистісного досвіду кожного студента, в якого поряд «з досвідом здобуття й реалізації знань, способів діяльності відображено досвід пошуку змісту, вибору, рефлексії, відповідальності, вольової саморегуляції» [6, с. 30] та заснована на співтворчості, повазі до думки кожного, свободі вибору власних рішень.

Сутність інтерактивного навчання вбачаємо в організації постійної взаємодії всіх учасників навчального процесу, жоден з яких не залишається пасивним, оскільки поставлений у ситуацію дійового пізнання в режимі співпраці. Це – співнавчання, взаємонавчання, де і студент, і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, уміють і здійснюють [1, с. 600]. Провідним засобом реалізації інтерактивної взаємодії у навчальному процесі є забезпечення оптимального поєднання розмаїття видів активності, зокрема комунікативної, всіх суб'єктів навчання, створення комфортних умов, в яких кожен відчуває свою індивідуальність, самодостатність, успішність.

Щодо поняття «інтерактивні технології», то у його трактуванні різними авторами можна помітити певні розбіжності. Так, О. Пометун розглядає інтерактивні технології як окрему групу технологій та протиставляє їх активним технологіям завдяки принципу багатосторонньої комунікації [5]. В. Гузєєв за основу класифікації обирає характер інформаційної взаємодії, визначаючи три навчальні режими: інтраактивний (інформаційні потоки проходять всередині самого учня (самостійна робота), екстраактивний (інформаційні потоки циркулюють поза об'єктом навчання або спрямовані на нього (лекція) та інтерактивний (інформаційні потоки є двосторонніми (діалог) [2, с. 48].

Інтерактивні технології навчання розглядаємо як сукупність методів, засобів і форм організації навчання, що забезпечують активний характер взаємодії учасників навчально-

го процесу на засадах співпраці та співтворчості та спрямовані на досягнення поставлених дидактичних цілей.

Інтерактивні технології навчання передбачають організацію навчально-виховного процесу на основі демократичних відносин, поваги до прав і свобод, толерантного ставлення, відчуття гордості за соціальні та економічні досягнення людства та власну участь у суспільному житті, активної життєвої позиції, поваги до загальнолюдських цінностей. Це спільне навчання (навчання в співпраці): і ті, кого навчають, і ті, хто навчають, є суб'єктами навчання. Викладач при цьому виступає лише в ролі більш досвідченого організатора процесу навчання, а всі учасники процесу взаємодіють один з одним, обмінюються інформацією, спільно вирішують проблеми, моделюють ситуації, оцінюють дії колег і свою власну поведінку, виховуючи почуття особистої відповідальності за свої дії. Студенти занурюються в реальну атмосферу ділової співпраці з розв'язання проблем, оптимальну для формування необхідних навичок і якостей [4].

Реалізація інтерактивних технологій вимагає діалогового підходу до організації навчальної діяльності, який розуміємо як сукупність методів, форм і засобів навчання, що сприяють усвідомленню студентами поліфонічності й багатогранності світу, відносності істин, своїх інтересів і цінностей та їх узгодженню з потребами, настановами інших; потребує адекватного залучення до цього процесу особистісного досвіду (почуттів, переживань, емоцій, відповідних їм дій і вчинків) суб'єктів навчання, розмаїття форм співробітництва, рефлексії набутих знань і умінь, вироблених ціннісних орієнтацій, ставлень тощо.

Упевнені, що групове обговорення максимально підвищує активність і внесок кожного учасника, допомагає уточнити власні уявлення, оцінні судження, усвідомити почуття і ставлення, надає змогу студентам більше дізнатися один про одного, стимулює вільний обмін думками, збільшує ймовірність того, що вони краще зрозуміють почуття й позиції інших; розвиває життєві навички активного слухання, співпереживання, співробітництва, упевненої поведінки і толерантності. Для ефективної організації роботи в групах викладач має чітко формулювати мету: вивчити тему, обговорити ситуацію, проблему; сформулювати запитання, запропонувати ідеї або варіанти рішень; повідомити термін виконання завдання; сформувати групи (бажано з 2–6 осіб), використовуючи різні прийоми об'єднання; розташувати групи так, щоб учасники кожної сиділи поряд і добре чули один одного; запропонувати групам обрати того, хто записуватиме запропоновані варіанти і стежитиме за дотриманням встановлених правил. Після обговорення на прохання тренера протоколісти або бажані розповідають про те, як відбувалося обговорення і які рішення було прийнято, тобто презентують свою роботу.

Зважаючи на вищезазначене, важливого значення в підготовці майбутніх митників надаємо діалогічно-дискусійним технологіям: діалог, диспут, дискусія, «мозкова атака», лекція-діалог (проблемна лекція, лекція-аналіз конкретної ситуації, лекція-консультація), співлекція, розмовна «буз» група, спір, есе.

Щодо діалогу, то переконані, що викладачі мають володіти вміннями реалізовувати на практиці різні типи діалогу: мотиваційний, інтрига, бесіда, конфліктний, критичний, блокуючий, внутрішній, сповідальний, презентація, нормативний, проблемний, смислотворчий, актуалізація, заохочення.

Активна участь студентів у діалозі забезпечується різними прийомами: запитання до аудиторії (спантеличення), коментування, голосова розрядка, гумористична репліка або казус, педагогічне авансування, «театральна пауза» (дозволяє зосередитись, підготуватися до несподіваного тактичного ходу в дискусії, змінити емоційний настрій, відволікти увагу, надати значущості наступним висловлюванням), «перенесення дискусії на діяльність» (ефективний у випадку виникнення тупикової ситуації в ході обговорення), «передання повноважень» (педагог нібито відсторонюється від участі в розв'язанні ситуації й надає свої повноваження комусь з лідерів або аутсайдерів групи з метою актуалізації їх потенційних можливостей), «зміна вагових категорій» (передбачає вміння викладача перетворюватись у людину неспокушену, здивовану почутим, зацікавленого слухача), «навмисна помилка» (викладач спеціально припускається помилки, яка повинна активізувати дискусію, спровокувати появу додаткового інтересу, примусити студентів шукати нові аргументи, щоб довести свою правоту) тощо. Послугування вищезазначеними прийомами оптимі-

зації діалогічного спілкування не обмежує спектр педагогічної підтримки. Упевнені, що кожен викладач, куратор, які працюють зі студентами, мають визначати для себе найбільш продуктивні типи діалогу, методи й прийоми впливу.

Важливого значення в процесі професійної підготовки майбутніх митників надаємо диспуту (від латин. *dispute* – міркую, сперечаюсь) – спору на наукову, літературну чи іншу тему, що відбувається перед аудиторією, та дискусії (латин. *discussion* – розгляд) – широкому публічному обговоренню якогось спірного питання.

Серед розмаїття форм дискусії назовемо ті форми, які вважаємо найбільш доцільними для підготовки майбутніх митників до професійної взаємодії: *круглий стіл* (бесіда, в якій беруть участь п'ять-шість студентів, що обмінюються думками як між собою, так і з «аудиторією»); *засідання експертної групи* («панельна дискусія», до якої залучають 4–6 студентів із призначеним головою. Спочатку вони обговорюють певну проблему між собою, потім пропонують свою позицію аудиторії у формі повідомлення або доповіді); *форум* (обговорення, в якому «експертна група» обмінюється думками з «аудиторією»); *симпозіум* (обговорення, у ході якого учасники виступають з повідомленнями, пропонуючи власний погляд. Після цього відповідають на запитання аудиторії); *дебати* (обговорення, побудоване на основі задалегідь фіксованих виступів учасників, які представляють дві команди-суперниці. Після виступів команди відповідають на запитання, вислуховують спростування своєї позиції тощо); *судове засідання* (обговорення, що імітує судовий розгляд справи), «Прес», «Займи позицію», «Зміни позицію», «Філософська дискусія», дискусія у стилі телевізійного шоу тощо.

Зупинимось на технології «*дискусія з відкритим кінцем*». Вона передбачає виявлення протилежних поглядів, позицій студентів із носіями іншої мови та формування толерантного ставлення до іншої позиції чи поглядів. Щодо особливостей такої технології, то «на відміну від усталеної у вітчизняній практиці так званої дискусії з «закритим кінцем», спрямованої на аналіз тієї чи іншої проблеми та виведення чітких висновків, дискусія з «відкритим кінцем» передбачає, навпаки, вияв найрізноманітніших поглядів стосовно однієї і тієї ж проблеми, і цим самим демонструє складність її та вплив на розуміння та осмислення індивідуально-психологічних та соціально-психологічних характеристик учасників взаємодії» [3, с. 335]. В основі такої технології лежить таке проблемне питання або судження, яке може бути сприйняте учасниками дискусії неоднаково, тобто можуть бути протилежні позиції, відстоювання яких сприяє формуванню толерантного ставлення до інших поглядів.

Доцільним є послугування технологією «*мозкова атака*» («*мозковий штурм*»). Впроваджуючи її, важливо спиратися на погляди В. Андреева, який стверджує, що в процесі колективного пошуку вирішення проблеми студенти не тільки здобувають нові знання, удосконалюють уміння і навички, а й шліфують відповідне ставлення учасників один до одного. Мозкова атака дає змогу побачити проблему та визначити підходи щодо її вирішення з позиції кожного учасника. Правила дозволяють розкріпатися, вільно почуватися та висловлювати власну думку, аргументуючи її та підтверджуючи фактами. Саме завдяки цій технології навчання майбутні митники мають можливість «включити» власні емоції, які стимулюють інтелектуальний сплеск, розвинути комунікативні уміння, здійснити трансформацію одного типу діяльності (пізнавальну) в інший (професійну) із відповідною зміною потреб і мотивів, цілей та дій (вчинків) студентів. Проведення мозкової атаки можливе за умов співпраці, співтворчості, довіри, що сприяє виробленню в студентів самостійного комунікативного мислення, пошуку нестандартних методів вирішення проблеми, формуванню уміння взаємодіяти, висловлювати та аргументувати власну думку, цінувати, поважати думку іншого.

З метою підготовки майбутніх митників до професійної взаємодії у процесі навчання акцентуємо увагу на ігрових технологіях.

Тематика навчання визначає використання того чи іншого виду гри залежно від: способу організації (ситуативна, рольова чи ділова); кількості учасників (індивідуальна, парна чи групова); мовленнєвої діяльності (монологічна, діалогічна чи групове обговорення); часу підготовки учасників (ігри попередньої підготовки; ігри, які обдумуються під час заняття; ігри-імпровізації чи ігри-експромти); засобу проведення (комунікативні, предметні, аудіотехнічні чи комп'ютерні).

Так, рольова гра (інтерактивна технологія, у процесі якої використовується рольова структура проведення, тобто набір ролей, що регламентують діяльність та поведінку його учасників) є ефективним методом апробації нових моделей професійно спрямованої поведінки. Під час рольової гри учасники діють не від свого імені, а демонструють поведінку та висловлюють почуття умовного персонажа (зокрема представника іншої країни). Це дає змогу «відчути на собі» всі емоції, які можуть виникнути під час такої ситуації, та відпрацювати найбільш оптимальну модель поведінки у безпечних умовах; допомагає краще зрозуміти почуття умовного персонажа і розвинути навички емпатії (співпереживання). Учасники мають змогу краще зрозуміти і висловити свої почуття, без побоювання розкритися і бути висміяним. Гра – чудова можливість для практичного відпрацювання навичок у ситуаціях близьких до реальних.

Рольові ігри використовуються для проведення різних видів практичних тренінгів, тобто для формування та закріплення практичних умінь та навичок студентів на основі отриманих знань. Вони проводяться у формі усного спілкування студентів з проблеми, яка вирішується у грі, в процесі їх взаємодії (інтеракції), що відбувається заради вирішення цієї проблеми. Ця особливість репрезентує інтерактивний характер кожної рольової гри. Крім зазначеного, рольові ігри характеризуються тим, що проблема, яка в них вирішується, так чи інакше обумовлена якимось особистісним конфліктом, і розв'язання проблеми призводить до ліквідації такого конфлікту. Отже, рольові ігри в курсах дисциплін у вищій школі – це тренувальний інтерактивний вид навчальної діяльності, призначений для розвитку, вдосконалення та закріплення практичних умінь та навичок студентів як суто професійного характеру, так і пов'язаних зі спілкуванням з приводу професійних або інших питань. Розвиток, вдосконалення та закріплення практичних умінь та навичок досягаються за рахунок їх інтенсивного тренування в умовах, які досить точно моделюють умови вирішення професійних завдань/умови професійного та іншого спілкування.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що послугування інтерактивними технологіями навчання у процесі професійної підготовки майбутніх митників сприяє набуттю ними досвіду здійснення професійної взаємодії. Проте не можемо не відмітити, що використання зазначених технологій потребує від педагога перегляду власних педагогічних концепцій, змісту навчальних завдань, що ставляться перед студентами. Педагог має відійти від стереотипних методик проведення занять, перебороти почуття протистояння новому, має сам бути творчою особистістю, майстром комунікації.

Список використаної літератури

1. Англо-український словник. В 2-х т.: Т. 1 / М.І. Балл – К.: Освіта, 1996. – 752 с.
2. Гузев В.В. Методы и организационные формы обучения / В.В. Гузев. – М.: Народное образование, 2001. – 128 с.
3. Карамушка Л.М. Психологія освітнього менеджменту: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л.М. Карамушка. – К.: Либідь, 2004. – 424 с.
4. Кларин М.В. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта / М.В. Кларин // Педагогика. – 2000. – № 7. – С. 12–18.
5. Пометун О. Активні й інтерактивні методи навчання: до питання про диференціацію понять / О. Пометун // Шлях освіти. – 2004. – № 3. – С. 10–15.
6. Сериков В.В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В.В. Сериков. – М.: Издат. корпорация «Логос», 1999. – 272 с.

В статтю обоснована целесообразность использования интерактивных технологий обучения в процессе подготовки будущих таможенников к профессиональному взаимодействию. Раскрыта сущность понятий «интерактивное обучение», «интерактивная технология». Показаны особенности интерактивных технологий обучения и требования к их использованию в учебном процессе вуза. Акцентируется внимание на диалогично-дискуссионных (диалог, диспут, дискуссия, «мозговая атака»), лекция-диалог (проблемная лекция, лекция-анализ конкретной ситуации, лекция-консультация), совместная лекция, разговорная «буз» группа, спор, эссе) и игровых (ролевых) технологиях.

Ключевые слова: интерактивная технология, будущие таможенники.

The reasons for using interactive teaching technologies while training future customs officers for professional interaction are substantiated. The essence of concepts «interactive teaching» and «interactive technology» is revealed. The features of interactive teaching technologies and requirements for their use in university's educational process are shown. Special attention is paid to dialogue-discussion activities (dialogue, debate, discussion, «brainstorming»), lecture-dialogue (subject lecture, lecture-case study, lecture-consultation), joint lecture, «buzz» group, dispute, essay and to game (role) technologies.

Key words: interactive technology, future customs officers.

Надійшло до редакції 8.06.2012.